

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1967

Cilt : XV

Yayın Komisyonu :

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN, *Dekan*

Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, *Başkan*

Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU

Prof. M. Tayyib OKIÇ

Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU

Doç. Dr. Bahriye ÜÇOK

Mustafa FAYDA, *Sekreter*

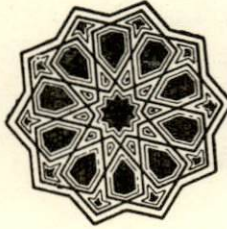
Yıl : 1967

Cilt : XV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

№ : 27

1967 : 17

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARİHİNDEN YERİNE KALAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1968

İ Ç İ N D E K İ L E R

Fevziye Abdullah TANSEL, <i>Seyyid 'Azîz Mahmud Hudâyi..</i>	1
Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>I. Goldziher'in Hâdisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi</i>	43
—, <i>Mevzû Hadislerin Zuhuru</i>	57
Doç. Dr. Necati ÖNER, <i>Klasik Mantukta Modalite.....</i>	69
Doç. Dr. Cavit SUNAR, <i>Heraklit ve Oluş Meselesi</i>	87
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>'Abdurrazzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri</i>	99
—, <i>Vücûhu'l-Kur'âna Dâir Bilinmiyen Yeni Bir Eseri</i>	113
Osman KESKİOĞLU, <i>Türkiye'de Matbaa Te'sisi ve Mushaf Basımı</i>	121
Doç. Dr. Yaşar KUTLUAY, <i>İbâdilere Ait Bazı Metinler</i>	141
Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbn Bâcce ve Felsefesi.....</i>	151
Dr. Hüseyin ATAY, <i>İslâmda Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)</i>	155
Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU, <i>Tunusta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçişi</i>	173
Doç. Dr. Katherina MOMMSEN, Çev. Beyza MAKSUDOĞLU, <i>Goethe ve İslâm</i>	187
<u>Kitap Tanıtma ve Tenkitleri :</u>	
<i>The Kurrah Papyri from Aphrodito in the İnstitute (Dr. Hüseyin Atay)</i>	213

—, <i>The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development With a full Description of the Kuran Manuscriptis in the Orientale Institute</i>	219
—, <i>Studies in Arabic Papyri I</i>	
<i>al-Arab fi Hazaratihim ve Sakafetihim ila Ahiri'l-Asri'ul-Emeviyyi</i> (Mustafa Fayda)	225

İSLÂMDA OLGUN İNSAN (İNSAN-I KÂMİL)

Dr. HÜSEYİN ATAY

İslâmiyet yalnız bir din değildir, çünkü din çoğu zaman belli ibadetlere tahsis edilmiş ve konusu daraltılmıştır. İslâmiyet yalnız bir toplum düzeni de değildir, çünkü toplumsal olgular sadece toplumla ilgilidir. İslâmiyet yalnız bir hukuk düzeni de değildir; çünkü hukuk yalnız davalı ve davacı çatışmasını ele alır; İslâmiyet yalnız bir felsefe düzeni de değildir, çünkü felsefe, felsefe yapabilecek sayılı insanların zihin (eksersizi) eğitimidir. İslâmiyet sofuluk (mistisizm, tasavvuf) da değildir, çünkü sofuluk (tasavvuf) insanın aşkın derecede içsel duygularının algılarına dayanmaktadır. Ve şahsi duygulanmalardan ibaret olduğu için insanlar arasında ortak bir verisi yoktur, bu yüzden değişik ve çeşitli etkenler altında olan insanları değişik ve çeşitli davranışlara sürüklemektedir. Öyleyse İslâmiyet nedir?

İslâmiyet hür kâinat düzenidir. Böyle olduğu için insan varlığını tüm olarak ele alır, parça parça değil. İnsanın iç dünyası ile dış dünyası, fert oluşu ile toplumdaki oluşu, amir oluşu ile memur oluşu arasında fark yoktur. İnsan, tüm bölünmez bir varlıktır. O başlı başına bir kâinatır. Kâinat iki kısımdır. İradesiz kâinat, iradeli kâinat. İradesiz kâinat başkasının zoru ile hareket edenlerden meydana gelir. İradeli kâinat da kendi iradesine ve arzusuna göre isteyerek hareket edenlerden teşekkül eder. İradeli kâinat ve hür kâinat insanlar kâinatı, insanlar dünyasıdır. İradesiz kâinat da insanlardan başka bütün varlıklar, yaratıklardır, ki bunların içinde melekler de, cansız taş, toprak ta vardır. İradeli varlık yani, hür varlık akıllı varlık demek olduğu halde, akıllı varlık mutlaka hür varlık demek değildir. Melekler akıllıdır ama hür değildirler.

İslâmiyet “Hür Kâinat” düzenidir diyoruz ve hür kâinat ile de insanlar dünyasını kastediyoruz. İnsanlar iradelidir ve serbest davranma yeteneğine sahiptir. Bundan dolayı çelişik, değişik, çapraşık, dağınık, doğru ve yanlış işler yapabilir ve davranışlarda bulunabilirler. Onu doğru yola koymak ve ona doğruyu yaptırmak için zor kullanılmaz. Zira zor kullanıldığında iradesi alın-

muş ve iradesiz yaratık durumuna düşürülmüş olur. Onun istediği nesneyi yapma yetisinde olmasından ötürü yaptığı işin sorumluluğunu kendisi taşır. Bu şu demektir ki, elinde olan kuvvet ve elamanlarla, kendi akıl ve düşüncesinin küçük düzenine göre bir iş ortaya koyar. Bu suretle ortaya koyduğu işin sorumlusu kendisidir. Bu sorumluluğu her zaman taşıyabilmesi ve yaptığından her zaman sorumlu olması için hür olması şarttır. Bundan dolayı O zorlanamaz, ama ona yol gösterilebilir, öğüt verilebilir ve istenilen işi yapmağa teşvik edilebilir. Bunlar yapılırken bile hürriyeti incitilmemelidir. İslâmiyet, fertleri insanlar olan hür kâinatın düzeni olduğu için, insanlar onda bütün davranışlarında bazan umûmi ve bazan teferruata inen öğütler bulurlar. Bu da insanların bütün davranışlarında İslâmca mükâfat yani sevab alabileceklerini ifade eder. Çalışmak ta ibadettir sözü bu kapsamadan doğmuştur. İslâmiyet insanın bütün davranışlarını ibadet saymakla dini sadece belli ve sayılı bir kaç harekete inhisar eden ibadet anlamından çıkarmış ve bütün davranışlara onu teşmil etmiştir. Diğer dinler, islâmiyet kadar bu hususta açık fikir sahibi değildir.

İnsanın belli bir özelliği de taklitçi oluşudur. O, hoşuna giden şeyi veya fayda sağlayacağı nesneyi taklit etmekten çekinmez ve ona önem de verir. Bunun içindir ki eğitimciler önce göstererek, taklit ettirerek, yaparak öğretirler. Bir şey öğretmek isteyen her sistem sahibi, insan oğlunun bu karakterinden istifade etmekten geri kalmamıştır.

İslâmiyetin de bir düzen ve düzen öğretisi olması, onun herkese örnek vereceği bir kimse bulunmasını doğurmuştur. Bu örnek kimse hakkındaki İslâmın koyduğu niteliklere geçmeden İslâm dünyasında değişik ve türlü düşünce ve çabalarının peşinden gidilmek üzere ileri sürdükleri örnek insanı yani üstün insanın ne olduğunu görmemiz bize konumuzda daha açık fikir verecektir.

Biz İslâmiyette bir düşünce düzeni ve yöntemi akımı meydana getiren insanları dört grupta toplayabiliriz.

- a) Fakihler ve usuleular
- b) Tasavvufcular
- c) Kelâmcılar
- d) Felsefeciler

Bunlara göre bize örnek olması gereken insanı görelim.

Burada şunu söylemeliyiz. Bu akımların her birinin mademki İslâm yönü vardır, öyleyse hepsinin ileri süreceği örnek insan, üstün insanın pey-

gamber olması gerektiği akla gelir. Şimdilik buna şu karşılığı verelim. Hz. Peygamber ölmüş ve onu görmüş olanlar da ölmüştür. Onun örneği nazariyatta kalıyor, insan oğlu kendisi ile beraber yaşayan ve canlı olarak gözünün önünde bulunması gereken bir insanın tesirinde daha çabuk kalacaktır. Onun için her nesilde bu üstün insan, örnek insanın yaşayan bir şahıs ve ferdin olması gereği ortaya çıkmıştır.

a) Fıkıhta yani tüm İslâm hukukunda üstün insanın niteliğinin ne olduğu akla gelebilir. Fıkıh insanın hayat kanunu ve düzgün yaşama düzeyidir. O iyi insanı anlatır, bir kimenin iyi insan olmasını gösterecek olan kanunu uygulayanı ek niteliklerle üstün insan mevkiine koyar. Böylece üstün insanın kanun uygulayıcısı olması diğer deyimle kanun uygulayanın üstün insan olması kendi düzeni olan (fıkıh) kanununun ruhuna uygundur.

İslâm'da kanun uygulama iki şahsa dayanmaktadır. Biri hüküm veren kadı, yargıç diğeri olayın gerçekten vukubulduğunun ispatını yapan şahittir. Kanun çerçevesi içine girmiyen davranışlarla kadı uğraşmaz.

İslâm hukuku yani fıkıh kadıda başlıca şu şartların bulunmasını ileri sürer. Birincisi, kadı, müctehid olacaktır; müctehidin tanımını bize Fıkıh Usulu vermektedir. İkincisi, âdil olacaktır. Âdilin tanımları arasında en özlüsü ve kapsamı geniş olanı şudur: Âdil, büyük günahlardan kaçınan, farzları eda eden ve bu ikisinin dışında iyilikleri kusurlarına üstün gelen kimsedir¹. Üçüncüsü, de verdiği hükümde insanların yermesinden, kötülüklerinden korkmaması gerekir. Yoksa hüküm veremez hale gelir. Bu, ancak insanlardan bir menfaat beklemeyen ve her yaptığı işte bir gün Allahın huzurunda cevap vereceğini içinde duyan kimse tarafından² yapılabilir, ki bugün buna medeni cesaret denilmektedir. Şahit de içtihad etme hariç diğer şartlar aranmaktadır. Üçüncü örnek insan tanımını ibadetlerde önderlik yapan kimsede bulunuyoruz ki bugün imam deyince çoğu yerde bu ödev anlaşılmaktadır. İmam kelimesinin Türkçe karşılığı önder demektir. Bu bakımdan eskiden devlet başkanlarına ve düşünce düzeni kuran başkanlara denmiştir.

İlim adamı anlamına gelen ve fıkıh kökünden türeyen fakih sözü her ne kadar müctehid anlamına gelmekte ise de türedikleri köklerinden ötürü arada fark görülür. İctihad, güç denen cuhd veya çaba denen cehd'den türemiş olarak, olanca gücü harcamak anlamında olduğu halde fıkıh inceliğiyle anlamak anlamından fakih, çok iyi ve ince anlayışlı demektir.

1 Ebu Bekr b. Mesud el - Kâsani, Bedayı us - Sanayi, 6/268, Mısır, 1327

2 Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed el - Sarahsi, Mabsut 16/65, 71, Mısır, 1324

Bu iki söz yanyana kullanıldıkları takdirde birbirini tamamlarlar. İslâm hukukunda üstün insan örneği olarak anlatılan kadının (yargıç) sıfatlarını bütün müslümanların da haiz olması arzulan bir gayedir. Bu, insanları okumağa, doğruluğa ve doğru olanı yapmağa, bunların en önemlisi bu hususta kimseden çekinmemeğe ve medeni cesaret sahibi olmağa teşvik eder. Herkesin kendi hayatında bir kadı gibi hareket etmesi beklenir. Bundan ötürüdür ki her Müslümanın kadılık mertebesinde tutulan şahitlik mertebesinde olduğu kabul edilmiştir. Yalnız iftira suçundan dolayı hüküm giymiş olanın tevbe de etse şahitliği kabul edilmemektedir. Çünkü onun yalancılığı şeran sabit olmuştur. ³.

Kadı (yargıç) nın görevi yalnız insanları teker teker değil, toplum olarak da ilgilendirmektedir. Fertler arasındaki düzeni sağlamaktır. İslâmın önemle üzerinde durduğu düzenlerden biri de kanun düzeni olduğundan yargıçlık (kadılık) İslâmca Allaha imandan sonra gelen en kuvvetli farzlardan biri sayılmıştır. ⁴.

b) Tasavvufçuların İnsan-ı Kâmil, olgun insan görüşlerine biz üstün insan diyoruz.

Varlıklık yönünden, insanoğlunun, kendi varlığının sürekli olması diğeri bir deyimle varlığını yokluktan koruma, garanti altına alma eğilimi vardır. Bunu yapabilmek için varlık kaynağı olan Allaha bir yol bulmak gerekir.

Tasavvufçular insan oğlunun bu eğilimine cevap vermek ve bu hususta ihtiyacını karşılamak üzere olgun insan görüşünü kendilerine göre işlemişlerdir. Onlara göre kainat iki kısma ayrılır. Büyük kâinat, küçük kâinat, diğeri deyimle büyük insan ve insan. İnsan küçük kâinat yani küçük âlemdir⁵. Küçük âlem olan insan büyük âlemin özetidir. Kâinatı büyük ve küçük olarak ikiye ayırmak Yunan filozoflarında vardır⁶. Bu bakımdan olgun insan her şeydir. Ve her şey onda vardır. O, haktır, zattır, ilahî sıfatlardır. Arştır, kürsüdür, levhimahfuzdur, kalemdir, ruhu azamdır, melektir⁷. Bu üstün insan Allah ile yaratıklar arasında ilahî emirlerin nakledilmesine bir vasıta ve Allahın vekilidir ve olgun (üstün) insan fiilen her şeydir⁸.

3 Mabsut 16/113

4 Mabsut 16/59

5 Doç. Dr. Nihat Keklik, Allah-Kâinat ve İnsan 138. İst. 1967

6 Abbas Mahmud, el- İnsan fil - Kuran 129 - 130

7 Doç. Dr. N. K. Aynı eser 137, Abdurrahman bedevi, el-İnsan el - Kâmil fil - İslâm 115 Mısır 1950

8 Nihat Keklik aynı eser 136

Bu üstün insana, gerçek ilk insan da denilmektedir. Bunu görmek isteyen kimsenin iyi ve faziletli olması, parlak nurlar yayıldığında daralmayacak ve sıkılmayacak kuvvetli duyguları olması gerekir; çünkü ilk insan insanlığın bütün durumlarının parıldadığı bir nurdur. Şüphesiz bu durumlar onda daha üstün, daha kuvvetli ve daha şereflidir⁹. İnsanı Kâmil ve ilk insan düşünce düzeni bakımından birbirinin aynı ise de İnsan-ı Kâmil terimi İslâm tasavvufçuları tarafından, ilk insan terimi Eflatun ve yeni Eflatunculuk tarafından kullanılmıştır¹⁰.

Allah'ın vekili olan insana asırlar boyunca Allah tecelli eder, özellikle velilere ki onların da tabakaları vardır. Bunların başında kutup bulunur. Bu kutubun nitelikleri şiiilerdeki gizli imamınkilerle aynıdır, ve bu kutup her nesilde Allahın vahyının mümessilidir. Çünkü olgun bir veli, olgun bir insandır ve o da Allahın kainatta halifesidir¹¹. Bu olgun insan, ki biz üstün insan diyoruz, tarih boyunca bütün toplumlarda meydana çıktığı görülmektedir¹². Tasavvufçulardaki üstün insan geniş bir konudur ve üzerinde ayrıca durulmağa değer. Bu önemine binaen Seyyid Şerif Curcanînin Tarifat'daki kutup sözü hakkında dediklerini buraya almayı faydalı buluyoruz. Kutba kendisine sığınılıp yardım isteme bakımından pek yardımcı anlamına gavs da denir. Kutup her zaman Allahın bakıp nazar ettiği bir kimsedir. Allah ona kendi katından tılsımı azamı yani en büyük tılsımı vermiştir. Ruhun vücutta yayılıp sirayet etmesi gibi kâinata ve onun görünen ve görünmeyen varlıklarına yayılıp sirayet eder, umumi feyz elindedir. O, üst ve aşağı varlıklara hayat ruhunu akıtıp feyz olarak verir¹³. Üstün insan (insan-ı kâmil), Allahın görünüşünün (şa'n) kutbudur ve zamanın her anında yardımcıdır. Olgunlaşana kadar kendi çevresini idare etmeğe, sonra etrafındaki bölgeleri, sonra yeryüzünü idare etmeğe memur edilir, sonra mülk ona teslim edilir ve artık hem mülk, hem melekûtu bir arada eline alır, ve böylece Rahmanî vekildir. Kutup vakti ayıran, feyzleri taksim eden bir kimsedir ki işlerin ip ucu ona havale edilmiştir¹⁴.

Bir de en büyük kutupluk vardır; bu da kutupların kutbu anlamında olup buna ancak Hz. Muhammedin peygamberliğinin içinden gidilebilir¹⁵.

9 Bedevi, aynı eser 32

10 Aynı yer

11 Bedevi Aynı eser 49

12 Aynı eser 87

13 Seyyid Şerif Curcanî, Tarifat 81, İst. 1308

14 Abdulkadir b. Muhammed Ebil Fayz Ebu Muhammed el-Maruf bibn Kadibil-ban Bedevi, el-insan el-Kâmil 150, Şeyh Ahmed Gümüştanevi, Cami ul-Usul, 11 - 12, İstanbul, 22 (Kenarda)

15 Bedevî, Aynı eser 82

Burada iki noktaya işaret etmek istiyoruz. Biri bu nitelikte hür insanın varlığı vakıadan uzak pek zihni ve oldukça hayali düşünce olup gerçekleşebilmesi imkânsız görünmektedir. Diğeri bu nitelikleri haiz olan insan üstün insan değil insan üstü bir varlık olur ki bu da peygamberliği aşmış hıristiyanların Hz. İsa'sına, yeni Eflatuncuların Logos = (Kelime=vasıta) sına benzemektedir. Bu kutup Allahın yardımcısından da ileri gitmektedir. Peygamberi araya sıkıştırmak veya ona da bir yer vermek bu kutbu peygamberin altında görmek demek değildir. Peygamberlik de Kuranı Kerimin tanımladığı peygamberlikten üste çıkarılmış olur ki, Kuran Hz. peygambere Kâinatı idare etmeyi vermemiş ve onu kendisinden başka hiç kimseden sorumlu tutmamıştır.

c) Kelâmcılara göre üstün veya örnek insan görüşü aslında Fakihlerin görüşünün aynıdır. Kelâmcıların ifadesine göre de bunun, fıkıhın konusu oluşu, inanc konusu olmaktan çok hukuk konusu olmasıdır. Bunun kelâm kitaplarına geçmesi bazı mezheplerin tesiriyle olmuştur. Hz. Peygamberin yerine geçen halife, bugünkü deyişle devlet başkanının asıl görevi peygambere hem din ve dünya işlerinde halife olmak değildi, o sadece dünya işlerinde onun yerini almıştı. Fakat ilimde, kahramanlıkta, kanunu uygulamakta, dış düşmanlara karşı müslümanları en iyi savunmakta ve korumakta adaletle hükmetmek ve sairede insanların en üstünü olması gerektiğinde olan fikir birliği ve birleşme şiipleri daha ileri iterek din işlerinde bir peygamber gibi hiç hata yapmayan biri olmasının da şart olduğunu ileri sürmelerine ve bunun da ancak peygamberin soyundan gelen biri olursa gerçekleşeceğine inanmaya ve onu inanç esaslarına eklemeye sürüklemişti. Artık Kelâmcılar da bu konuyu ele alıp ona kelâmcı yönü vermişlerdir. Bu hukuku aşmamaktadır. Dünya ve ahiret saadetini insana kazandırma gayesini güden kelâm bu saadetin imkânlarını bütün müslüman ve hattâ insanlara sağhyacak üstün nitelikleri olan bir kimsenin önderliğini kabul etmek gerektiğini ve ödevini yerine getirmediği takdirde değiştirilmesinin seçmenlerinin hakkı olduğunu münakaşa edip öğretmelidir. Böylece kelâmcının gösterdiği örnek insan, yukarda bazı niteliklerini andığımız halife yani devlet başkanıdır. Bunun niteliklerini kadıda olduğu gibi üçe indirmek mümkündür. Bir muctehid kadar bilgin, adil ve yiğit olmalıdır. Bunlara bir dördüncü daha eklenmektedir. O da, ilham kaynağının müslümanların ve vatanlarının gerçekleri olmasıdır.

d) Felsefecilerin üstün insan niteliklerini en geniş şekilde Farabide buluyoruz. Şimdi onun bu husustaki görüşüne değinelim.

Farabi metod bakımından Kuran Kerime uygun hareket etmiştir. Farabi, felsefesini, saadet üzerine ve saadeti de siyasi ve toplum düzeni üzerine ve

toplum düzeninin de Allaha bağlı bir başkana verilmesi üzerine kurmuştur.

Farabi, yalnız bir millet veya memleket saadetine değil, bütün dünyayı tek bir başkanın başkanlığı altına vermeye üstün devletin idaresinde en büyük saadetin kurulabileceğine inanmaktadır.

Farabi üstün devlet (Medine Fadila) başkanı üstün insan için on iki nitelik ileri sürmektedir. Bunları Kelâm ve Fıkıhçıların nitelikleriyle karşılaştırdığımızda arada büyük benzerlik görülür. Bunlardan birkaçı şunlardır.

- 1) Kuvvetli vücut yapısına sahip olmalı.
- 2) İnce anlayışlı ve uyanık, zeki olmalı.
- 3) Öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmeli.
- 4) Adil olmalı ve adâlet ehlini sevmeli.
- 5) Kuvvetli iradeye sahip azimli ve cesur olmalıdır ¹⁶.

Yalnız Kelâmcı ve Fıkıhçılardan ayrıldığı en önemli nokta şudur. Üstün devlet başkanının sanatı en üstün sanattır. Onun sanatı her sanatı içine alacak ve onları idare edecektir, ve başka hiç bir kimsenin hükmü altına girmeyecek bir insan olmalıdır. Öyle olmalıdır ki, hem akıllı hem bil fiil makul olsun. Kâinatı idare eden faal akıldan bütün her şeyi ya doğrudan doğruya veya sembolize edilmiş olarak öğrenecek durumda olması gerekir¹⁷. Diğer ikinci önemli nokta böylece faal akıldan vahy, ilham veya herhangi bir bilgi almak insanın kendi (kabiliyetine) yeteneğine bağlıdır. Bu da kelâmcılar ve Fıkıhçılardan ayrıldığı ikinci noktadır. Çünkü ona göre üstün devlet başkanlığında ilk mertebeye olan peygamberlik insanın kendisinin kazandığı bir mertebeye olmuştur.

Dikkat edilecek olursa bu iki nokta tasavvufçuların görüşlerine daha uygun düşmektedir ve bu iki niteliğin kimde mevcut olduğunu tesbit etmek için insanın elinde bir ölçü olmadığı gibi gerçekleşeceğini de ileri sürmek zordur. Bundan ötürü Farabının şii olduğu ve ondaki suç işlemez imam görüşünün tesirinde kaldığı ileri sürülmüştür. Bu, Farabının üstün devlet ve onun başkanı üstün insan görüşü için gerçekleşmesi imkânsız kadar zor olan bir görüş olarak bahsedilmesine yol açmıştır.

Şimdiye kadar İslâmdaki düşünce düzenlerinde ileri sürülen üstün insan hakkındaki görüşleri ana hatlarıyla anlatmış oluyoruz.

16 Farabi, Medine Fazıla 105 - vd Beyrut, 1959

17 Aynı eser 101 vd.

Her zaman ve her yerde elimizde olacak Kuranı Kerime de bir göz atıp üstün insan, örnek insan hakkında ne söylediğini kısaca görelim.

Kurani Kerim de insanlara üstün insan örneğini vermekte ve ona uyulmasını sadece teşvik değil dünya ve ahirette kurtuluş yolunun ona uyma olduğunu da ileri sürmektedir. Kurani Kerimin uyulmasını ön gördüğü üstün insan peygamberdir. Şüphesiz Allahın elçisi sizin uyacağımız iyi bir örnek-tir¹⁸.

Bununla beraber Hz. Peygamberin hangi hususlarda örnek olup uyulması emir ve tavsiye edildiği çoğu zaman birbirine karıştırılmış ve onun iki durumu olduğu gözden kaçmıştır. Bu durumlardan biri dinle ilgili işleri ve davranışlarıdır ki sözleri de bunu pekiştirir. Diğer durumun bir insan, bir toplumun bir üyesi olarak, memleketinin bulunduğu coğrafi şartlar altında bir çok davranış ve hareketleri vardır ki onların dinle ilgisi yoktur. Oysa çoğu zaman bu gibi hareketlerini de örnek alıp ona uymağa özenenler çıkmıştır. Bunlar kendilerini daha dindar olmağa zorlamış olabilirler, ama islâm toplumuna fayda sağlamadıkları müslümanların bugünkü duruma düşmelerine sebep olanlar arasında anılmaları pek aşırı bir tenkit kabul edilmese gerektir. Kurani Kerim Hz. Peygamberi üstün insan gösteriyor: Deki: Allah dilemedikçe ben, kendime bir fayda sağlayacak ve bir zararı önleyecek durumda değilim, görülmeyeni bileydim, daha çok iyilik yapardım da bana kötülük dokunmazdı, ben inananları sadece uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim¹⁹.

Bu ayeti Kerimede, üstün insan peygamberin üç açık ve seçik niteliği açıklanıyor. Birincisi, başkası şöyle dursun, kendisine bile bir fayda ve zarar verecek gücü olmadığıdır. İkincisi, gaybi (görünmeyeni) bilmemesidir. Üçüncüsü gaybi bilmemesine rağmen uyarıcı ve müjdeleyici oluşudur. Bu ikinci ile üçüncü nitelikler çok defa birbirine karıştırılmıştır. Uyarma ve müjdeleme henüz bilinmeyen bir şey hakkında olur. Oysa gaybi bilmemek, uyarılma ve müjdelenmeyi gerektiren fakat henüz bilinmeyen şeyi de bilmeme yönünden içine alır. Doğrusu bu ikisini birbirine karıştırmamak için çok dikkatli davranmalıdır. Peygamberler kendi arzu ve isteğine göre gaybi bilmez ve gaybden haber veremez. Uyarma ve müjdelemeye gelince bunları yapabilmek için gerektiği nisbette kendisine vahy gelir. Herkesin sandığı gibi bu vahy her şey demek değildir. Dinde gerekecek kadardır. Allah gözetlediği ve istediği bir elçiye gaybi bildirir²⁰.

18 Ahzab Suresi, 21

19 Araf sûresi, 188

20 Cin sûresi, 26

Bu nitelikte olan peygamberiniki görevi vardır. "Rabbinden sana indirileni bildirmek (Bunu yaparken kimseden korkma) Allah seni insanlardan korur"²¹. ayeti kerimesine göre Allahtan aldığını bildirmek ve bunu tam manası ile yapmaktır. Bunu yaparken insanlardan göreceği kötülöklere karşı Allah ona garanti vermiştir. İkinci ödevi tebliğ ettiği şeyi tatbik sahasına koymak ve bunu yaparken gereken açıklamalarda bulunmaktır. "İnsanlara açıklayasın diye ey Muhammed, sana da Kuranı indirdik"²². Başlangıçta söylediğimiz gibi, insanlar görerek öğrenirler ve böylece daha sağlam ve çabuk öğrendikleri için daima bir örnek peşindedirler. İnsanların bu eğiliminden istifade için Hz. Peygamber onlara örnek verilmiş ve ona yukarıda dediğimiz hususta uymaları emir ve tavsiye edilerek onlara daha çok kolaylık gösterilmiş oluyor.

Kuranı Kerimin ortaya koyduğu üstün insan aşağı yukarı her insanın anlayacağı, kavrayacağı ve yaptığını yapabileceği, her zaman ve her yerde yaşayabilecek bir insan örneğidir. Bu önemli noktada Kuranı Kerimin üstün insan örneği, ne tasavvufçularınki gibi hayal mahsulü ve ne de felsefecilerin ki gibi metafizik düşünce mahsulüdür. O, insan gerçeklerine uygun ve hepsini kapsamasını öngören Tanrının mahsulüdür.

Yukarıda değinmiştik. Kuranı Kerim her ne kadar Hz. Peygamberi örnek vermişse de o ölmüştür. İnsan, daima göz önünde bulunacak bir üstün insanı örnek tutmak eğilimindedir. Doğrusu bu eğilimden doğruluk ve iyilik hususunda faydalanıldığı gibi kötülük aşılama da faydalanılmıştır. Hemen her soy ve toplumda böyle bir örnek insanın bulunması gereği ve onun niteliklerini ileri sürme çabası, bize göre işi çığrından çıkarmaktadır. Çünkü böyle yapıldığında sahte üstün insanlar türeyecek ve fertler böyle sahtekârlara uyma zorunluğunda bırakılmış olacaktır.

İşte bundan dolayı, İslâmiyet -yukarıda hangi durumda olduğunu açıklamıştık- uymağı sadece Hz. Peygambere tahsis etmiştir. Bunun dışında herkes kendi durumundan başlı başına sorumlu tutulmuştur. Kuran insanlara Hz. peygamberi örnek verirken onu görmeğe muhtaç olmadan kendilerinin de üstün ve iyi insan olmak için kolayca anlayıp uygulayacakları insanlığın ortak yaradılışına uygun nitelikler koymuştur. Bunlardan önemli bir kaçını Kuranı Kerimden görelim.

İşte Kuranı Kerime göre herkesin kendine uygulayabileceği ve uygulaması gereken üstün insan nitelikleri:

21 Maida sûresi, 67

22 Nahl sûresi 44, 64

1- Adalet: Biz bir çok niteliklerin içinde birinciliği adalete veriyoruz. Kuramı Kerim üstün insan için ilk olarak onun adil olmasını ister. Adalet, doğruluk demektir. Adaletin karşıtı zulüm (kıymak) dır. Zulmün bu kadar tanımı arasından birine hakkını vermemek veya birinin hakkını başkasına vermek diye ileri sürüleni seçiyoruz.

Kuramı Kerim putperestliği bundan ötürü "büyük zulüm"²³ olarak adlandırmıştır. Çünkü Tanrının Tanrılık hakkı başkalarına verilmiştir. Bu noktada hristiyanlar da zalimdirler. Bölünmezliği şart olan Tanrılık sıfatını üçe bölmüş veya haksız olarak Tanrının hakkı olan tanrılığı başkalarına vermişlerdir.

Kuran adaletin uygulanması için hiç bir mazeret, hiç bir yorum ve tevil ve hiç bir art gaye kabul etmez. Ona göre adaletin gayesi adaleti gerçekleştirmektir. Anaya babaya o kadar üstün derece veren Kuramı Kerim adaleti gerçek-tirme, hakkı sahibine verme hususunda ana baba hakkını çiğner ve daha da ileri giderek adalet hususunda insanı kendi aleyhinde de olmaya çağırır ve "Ey insanlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa, Allah için şahid olarak adaleti gözetin"²⁴. der.

Aynı şekilde Kuramı Kerim fakiri çok korumasına, ona yardım etmeğe çağırıldığında bile asla onur ve şerefının incitilmemesine önem verdiği halde onun hatırı veya menfaati için adaletin ayaklar altına alınmasını sertçe yerer; ve zengin zengindir diye hakkının başkalarına verilmesine de asla razı olmaz. Nisa süresi 135 inci ayette "ister zengin ister fakir olsun mutlaka adaleti gözetin" der.

Her hangi bir tecavüz ve düşmanlık hususunda tecavüz edenden tecavüz ettiği ölçüde öç alınmasına izin verir; fakat asla bir milim ileri gidilmesini emreder. Böyle bir durumda bile yani öç almasına izin verilen bir kimse hakkında dahi düşmanlığın verdiği öç alma hissini art gaye ederek adaleti çiğnemeyi yasaklar. Bunu sadece kendi milletinin ve dindaşlarının fertlerine munhasır kılmaz, her hangi bir millet olursa olsun aynı adaletin gözetilmesini emreder. "Ey insanlar bir millete olan derin düşmanlığınız adaletsizlik suçunu size işletmesin"²⁵.

Kuranın insandan istediği adalet sadece mahkemedeki adalet değildir. Onun istediği adalet insanın iç ve dış dünyasına ait olan iradeli bütün eğilim ve

23 Lukman süresi, 13

24 Nisa süresi, 135

25 Maida süresi, 8

davranışlarındadır. Bundan ötürü Kuranı Kerim, adaletin insandan istediği diğer önemli bir nitelik olan tekva ile eş anlamda olduğunu açıklamıştır. “Adil olun, Allaha karşı gelmekten sakınmağa (takva) en çok yaraşan budur”²⁶.

2- İyi Niyetlilik: Kuranı Kerim buna ihlas demektedir. Takva ki kök olarak korunmak, sakınmaktır. Kuranda Allahın buyruk ve yasaklarına karşı durmaktan çekinmek anlamındadır, ki şuurlu olmayı gerektirir. Sonra çekinme ve sakınma pasif bir durumdur. bir faaliyet ve hareket değildir. İyi niyetle yanlışlık yapılmış olsa da ya cezası azdır, veya hiç yoktur. Samimiyet, canı gönülden yapma da bu anlamdadır. Buna vakıf olmak ve bunu anlamak pek zordur. Bu, yeni deyimle vicdan demektir. Bu Kuranın önemli bir prensibidir. Bununla yalnız insanın iç dünyasını da sorumlu tutup dış davranışlarını düzeltmek değildir. Başkasını ilgilendirdiği ölçüde öyledir; fakat kendisini ilgilendirdiği ölçüde böyle olmakla birlikte ayrıca bir de işin şuurluluk ve bu şuurluluktan doğan iç huzur ve neşedir. Normal bir insanda samimiyet ve iyi niyetlilikten doğan sevinç ve huzur, kötü niyetlilik ve düşmanlıktan doğan öçalmaktan meydana gelen neşeden kat kat üstündür.

Kurani Kerim bu samimiyeti ve canı gönüldenliği kendine ibadet için şart koşmak üzere “her secede edişinizde yüzünüzü ona doğrultun ve dinde samimi olarak ona yalvarın”²⁷ derken bu samimiyetin nasıl olması gerektiğini de bir misalle anlatmıştır. “İnsanlar gemiye bindikleri zaman samimiyetle Allaha yalvarırlar”²⁸. Hele deniz kabarır ve dalgalar insanları kuşattığı zaman, samimiyetle Allaha bağlanarak yalvarmalar²⁹! Bugün uçakla uçan kimse daha çok bağlılık ve samimiyet gösterir. Çünkü artık denizde de havada da tutunacak bir dalı yoktur. İçinde ve üzerinde bulunduğu nesnenin ağırlığını taşıyacak bir niteliği ve temeli yoktur. Bunlarda insan dünya varlıklarından alakasını ksmiş, kendi başına kalmıştır. Bu anda Allahla baş başa kalmış olduğundan ondan başka sığınacak kimse yoktur. Bütün varlığı ile ona sarılmıştır. İşte dinde ve her işte böyle bir samimiyetle canı gönülden kendini verme aranmaktadır. Her hususta kurtuluş ve başarı böyle samimi davranışların hakkıdır ve bu kendinde olan kimsede üstün insanlıktan bir parça var demektir.

3- Başkasını istismar etmemek: Bu açık bir prensip ve nitelik olarak ele alınmamıştır. Ama iyi insanı anlatmakta kullandığı ifade ve öğretmek istediği ahlaktan kolayca anlaşılmalıdır. Bir toplumda iki uca bulunan insanlar

26 Maida sûresi, 8

27 Araf sûresi, 29

28 Ankebut sûresi, 65

29 Lukman sûresi, 32

birbirini istismar ederler. Orada olanların istismarı daha az olduğu söylenebilir. İki ucdaki insan guruplarından biri zengin diğeri fakirlerdir. Kuranı Kerim fakirin fakirliğini alet ederek arsız, yüzüstü bir şekilde insanların özellikle zenginlerin acıma iç güdüsünü istismar edip geçinmelerini yermiştir. Böylece Kuranı Kerim memleketin tembeller sınıfı, hazır yiyiciler gurubu ve istismazcılar, çıkarıcılar alayının türemesine engel olmak istemiştir. Ama, çalışamayan, dolaşamayan, onurlu ve şerefli olduklarından kendilerini tanımayanlara göre zengin sanılan yoksullara verin, onları yüzlerinden tanırısın, zira onlar yüzüstü ederek insanlardan bir şey istemezler³⁰. Onlara yardımı da emretmiştir.

Kuranı Kerim, insanı zorunlu ihtiyaçlarının doğru yoldan, meşru sayılabacak bir yolla giderilmesine önem verir. Muhtaç olan hakkını kendinden daha çok muhtaç olana vermesini üstün bir nitelik kabul eder. "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile yoksulları kendilerinden önde tutarlar, işte nefsinin tamahkârlığından korunabilenler başarıya ve saadete ereceklerdir"³¹. Kuranı Kerim, insandan açgözlü ve tamahkâr olmamasını, kendisinin zorunlu ihtiyaçlarında bile bu noktaya dikkat etmesini istemiştir. Bu hususta, canını tehlikeye atmasının önüne geçmek için, yasakladığı şeylerden canını kurtaracak dereceye kadar yasağı kaldırmıştır. İhtiyaç sahibine ihtiyacını giderme hakkını tanıırken bunun ahlaki ve meşru yoldan yapılmasını asla aşırı gidip istismarcılığa sapılmamasını iyi insan niteliklerinden sayarak övmüştür. Meselâ çaresizlikten domuz etinin yenmesine izin vermiş diye, bir kimsenin böyle bir izni istismar edip çaresi olan yerlerde de kendisini çaresizlik içinde göstererek ve çeşitli teviller ve yorumlar yaparak domuz yemeğe devam etmesini mazur göstermeğe kalkması doğru ve meşru değildir. Bu ikinci nitelik olarak adlandırdığımız samimiyete de aykırıdır.

İhtiyaçlar yönünden ihtiyacın bir istismar aleti yapılması böylece yasaklanırken, zenginlerin de her hangi bir fakire yapma zorunda oldukları yardımı da istismar etmeleri yasaklanmıştır³². Fakiri, başka gidecek yeri yoktur diye yetersiz bir ücretle çalıştırmak, çalışmasının değerini tam vermemek haksızlıktır ve zenginin fakiri istismar etmesidir ki dinde haram yemiş sayılır ve haram yiyenin de ibadeti kabul olmaz³³. İşçinin ücretini zamanında vermeğe dair Hz. Peygamberin emirleri varken zengin kendini güçlü samp

30 Bakara sûresi, 273

31 Haşr sûresi, 9

32 Bakara sûresi, 261

33 Kasım Kaysi, la-Nüzhe el-Behiyye, 40, Bağdad 1372

fakirin fakirliğini bir zaaf göyerek ücreti erteleyip gitmek haksız bir istismardır. Zenginin kendini üstün görüp yoksulla kendi arasında imtiyaz hakkı aramağa çabalaması da doğru değildir. "Ey insanlar, insanlara gösteriş için malını sarfeden kimse gibi yardımlarınızı başa kakmak ve eza etmekle boşa çıkarmayın³⁴". "Ancak Allahın rızasını kazanmak için vermelisiniz. Verdiğiniz iyi bir şeyin karşılığı eksiksiz size verilir³⁵". İhtiyaçlıların ihtiyaçlarını gören kimsenin üstün ve iyi insanlık niteliklerine sahip olması için sözü ve davranışı ile yardımda bulunduğu kimseye "Biz sizi Allah rızası için bakıyoruz. Bir karşılık ve teşekkür de beklemiyoruz³⁶ demeleri ve bunu kendilerine en iyi şekilde tatbik etmeleri gerekir.

Kurani Kerim, insanın şahsiyetine çok önem verir, onun yalnız Allaha boyun eğmesini, ve ona karşı eğilmesini ve sadece ona tapmasını doğru bulur, ve bunu emreder. Çünkü insanın varlığının ve varlığının devamını sağlayan lezazımın kaynağı ve onları karşılıksız veren ve her zaman da vermekte devam eden Allah'tır. İyi insan her an Allahın kendi varlığının kaynağı olduğunu hatırlar, diğerleri ancak etrafındaki varlıklardan ümitlerini kestikleri anda Allahı anarlar. Bunun sebebi iyi insanın kendi gücünü ve değerini her an bilmesi diğerleri ise acz içinde kaldıkları anda kendilerinin aczlerini filen duymuş olmalarıdır, ki ve gerçek dayanılacak varlığı o zaman hatırlarlar.

Kurani Kerim bu gerçek ve tek varlığa bütün insanları eşit olarak bağlanmaya ve tapmağa çağırırken, diğer bütün varlıkların birbirine eşit olduğunu ve hiç birinin diğerine karşı küçülüp alçalmamasını ve ibadet derecesinde boyun eğip teslim olmamasını şart koşarak, insan oğlunun şahsiyetini korumak ister.

Toplum içinde bulunan zengin ve fakir, amir ve memur, kumandan ve nefer, kim olursa olsun toplumda her ferdin birbirine karşı olan hak ve görevleri yapılırken ve onların yapılması istenirken üstün astı, güçlünün güçsüzü küçültmeğe, alçaltmağa, ona hakaret etmeğe, tek kelime ile onun şahsiyetini incitmeğe ve başkasına böyle davranmaya mezun değildir. Suçlu cezalandırılırken bile şahsiyetinin alçaltılmaması ve hakarete uğramaması gerekir.

4- Doğruluk: Kurani Kerimde doğruluk sözü olarak Arapça sıdk sözü kullanılmıştır. Kurani Kerimin bu sözü geniş anlamda, diğer deyimle çeşitli anlamda kullandığını görüyoruz. Yaygın anlamı, kişinin söylediği sözün doğru olması yani doğru söylemek, doğru konuşmaktır. Bunun karşıtı yalandır.

34 Bakara sûresi, 263

35 Bakara sûresi, 272

36 Dehr sûresi, 9

Neml suresinin 27 nci ayetinde “doğru mu söylüyorsun yoksa yalancılardan mısın” anlamındaki ayeti kerime ve Yusuf suresinin “Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiş, erkekse yalancılardandır, şayet gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiş bu sefer erkek doğrulardandır” 26, 27 nci ayeti kerimeleri, dediğimiz anlamdadır. Doğruluğun (sıdk) diğer anlamı, verdiği sözde durmak sözünün eri olmaktır. Bu asıl kök anlam olan birinciye girer. Birinci anlam ki doğru söylemek, doğru konuşmak demiştik; bu da haberlerde olur yani olmuş bitmiş işleri anlatmada doğruluk (sıdk) kastedildiği zaman yalanın karşıtı olur. Söz vermeler, yeminler her ne kadar şekil bakımından haber cümlesi gibi görünürlerse de mana bakımından inşa cümlesi çeşidine girerler. İmran süresinin 152 nci ayeti “Allah size verdiği sözde durdu” ve Ehzab süresinin 23 ncü ayetinde “Allaha verdiği ahdi yerine getirenler vardır” gibi ayeti kerimelerde ikinci anlamı ifade eder. Fazla teferruata dalmadan doğruluğun, (sıdk) bu iki anlamının, insanın söyleyebileceği sözlerin haber ve inşa çeşitleri dışına çıkamayacağına göre, insanın bütün sözlerinde, demelerinde ve konuşmalarında doğru olması, doğruyu gözetlemesi, doğruluğu uygulaması ve onu şahsiyetine mal etmesi istenmiştir. Doğruluk sözü sıdkın manasını tam olarak ifade etmediği anlaşılıyor. Sıdk sözü tasdik etme ve kabullenme anlamını taşımaktadır. Türkçede doğru, yaygın olarak eğrinin veya yanlışın veya yalanın karşıtı olur. Arapçada “sıdk” sözü özü bakımından güçlü kuvvetli anlamını taşır³⁷. Eğilmez, bükülmez, başkası tarafından yerinden, varlığından edilmez, sağlam, katı (sulb)³⁸ manası kökünde mündemiçtir. Bundan dolayı sıdkın karşıtı olan yalana zûr (kizb) demiştir. Ve “zûr” sözü Türkçe doğrunun tam karşıtıdır ki yamık, eğri yalan, yanlış anlamlarını içerir. Bu anlamları içerdiğinden ötürü Kuranı Kerimde puta tapmakla eşit tutulmuştur.

Sıdk sözü doğruluk sözünün içerdiği manalardan artık bir anlam daha taşımaktadır. Bu anlamı biz aynı kökten türeyen bir sözle anlatırız. Sadık ve sadakat sözleri bu anlamı anlatırlar. Bu anlamda sıdk sözü hain sözünün karşıtı olur. Sadık demek, hain değildir demektir ve doğru kimse hain olmayan kimsedir.

Doğruluk (sıdk) sözünün doğru olabilmesi için algıya uygun olması şarttır. Buna göre sözler işlerin, fiillerin yazı ile ifadesi olduğundan sözün doğruluğu ile fiilin doğruluğu birleşmelidir. Diğer deyimle doğru kimse doğru iş yapan, ve konuştuğunda da doğru konuşan kimsedir. Gerçek (hak) sözü ile doğru sözü arasındaki fark uygunluğa olgu (vuku) yönünden bakılırsa hak denir, eğer hü-

37 Ebu Hüseyin Ahmed b. Faris, Mu'cem Mekayis el-Luga 2/339

38 Aynı yer. (3). Hac süresi, 31, Furkan 72

küm yönünden bakılırsa sıdk (doğruluk) denir³⁹. Yaygın kullanılışı bir yana bırakacak olursak hak ve sıdk, gerçek ile doğru aynı anlamı amaç edinirler. Kelimelerin anlamlarını açıklığa kavuşturmağa bu birkaç sözümler çok görülmeyeceğine inanıyoruz. Kullandığımız sözlerin üzerinde ne kadar durulursa yeterlidir, yeter ki söz herkesçe iyi anlaşılsın. İyi ve kutsal sözlerin yanlış anlaşılmaları insanları yanlış hareket ve davranışlara sürüklemektedir. Meselâ bir kimsenin doğru bir kimse olabilmesi için doğru söylemesi ve konuşması yeter değildir, o aynı zamanda işinde gücünde doğru davranmalı, doğrulukla iş görmeli yani hem özü ve hem sözü doğru olmalıdır. Konuşmasının doğru olduğu kabul edilen bir kimse, işinde gücünde sahtekârlık, eğrilik yapıyorsa bu kimse doğru bir kimse değildir. Yukarıda açıkladığımız gibi sıdk sözü (doğruluk) yalancılığın karşıtıdır. Yalan sözle olur, öyle ise doğru kimse yalan söylemez; doğruluk (sıdk) yanlışın karşıtıdır. Yanlış istenmiyerek, kasıtsız yapılan eğri iş ve söylenen çarpık sözdür, öyleyse doğru kimse dikkatli ve titiz olmalıdır; doğruluk (sıdk) hainliğin karşıtıdır, hainlik yapmak işte ve davranışta olur öyle ise doğru kimse işinde ve gücünde hainlik yapmayan kimsedir. Doğru olmak demek bir işin hakkını vermek, gerekeni gerektiği şekilde yapmak demektir⁴⁰. Ehzab süresinin “doğruların doğru olduklarını sormak” anlamında olan 8 inci ayeti kerimesine Ragıb İsfahanî, “dili ile doğru söyleyenden işlerinde doğru hareket edip etmediğinin sorulması, işlerinde gerçeği (hakkı) gerçekleştirmeğe uğraşmadıkça onu sadece itiraf etmenin kâfi gelmediğini anlatmaktadır”. der⁴¹.

5- İffetli Olma: Arapça bir kelime olan iffet sözünün birinci kök anlamı çirkin şeylerden kaçınmak ve uzak durmaktır⁴². İffetli kimse insanlık, mertliğe uygun ve meşru yolda iş yapan kimsedir⁴³.

İffetli sözü iki yönlü bir anlam taşımaktadır. Dışa doğru pasif, içerde aktif durumdadır. Kötü şeyleri yapmamak, ve insanın yerilmesine sebep olan işleri yapmaktan kaçınmak, pasif bir durumdur. Fakat oluşları yapmağa zorlayan iç güdüler ve onları dürtükleyen dış neden ve görünüşlere karşı iç güdüleri ve arzuları sıkı kontrol altında tutup onların faaliyetine engel olmak aktif bir iştir. İffet, içten ve dıştan gelen tahrik edici kuvvetlere karşı direnme, karşı koyma ve mukavet göstermedir.

39 Curcani, Tarifat 42

40 Ebul-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Ragıb el-İsfahanî, el-Müfredat fi Garib el-Kuran 278, Mısır 1324

41 Aynı yer

42 İbn Faris, Makayıs 4/3

43 Curcani, Tarifat 69

Kur'anı Kerim bu sözü üç anlamda kullanmıştır. Birisi mal hususundadır⁴⁴. Mala, mülke servete göz dikmemek, el uzatmamak, haksız yere el atmamak iffetli olmakla mümkündür. İşte iffetli olmanın bir anlamı bu olup dürüst kelimesi bir dereceye kadar bu anlamı ifade eder. İkincisi cinsel münasebetlerle ilgilidir⁴⁵. Bu anlamda karşıtı fuhuştur. İffetli demek fuhuşçu olmayan demektir. Kur'anı Kerim iffetli olmayı emrettiği gibi fuhuşçu⁴⁶ olmayı da yasaklamıştır. Kur'an dilinde zinaya fuhuş da denilmektedir. Ve zina nikâhsız olarak kadın ile erkeğin birleşmesidir. Burada hiç bir şart ve hiç bir istisna yoktur. Bu işi yapanlar ister canı gönülden isteyerek, ister zorla yapsınlar arada fark yoktur. İsterse, yapanlar bekâr, isterse evli veya dul olsun, ister genç ister ihtiyar olsun arada gene fark yoktur. Bu anlamdaki iffetin sürekliliğini sağlamak için Kur'anı Kerim çok titizce işi ele alır. O, zinayı basit bir yasakla geçiştirmez. Zinaya götüreceği herhangi bir davranış ve çabayı, her hangi bir yol ve yöntemle olursa olsun kayıtsız ve şartsız yasaklar. Bunun için "zinaya yaklaşmayın çünkü o fuhuş ve kötü bir yoldur"⁴⁷ demiştir.

İslâmiyette büyük günahlar iki kısma ayrılır. Bir kısmının bazı şartlar altında işlenmesinden dolayı insan günahkâr olmaz ve cezaya çarptılmaz. Meselâ domuz eti yemek, içki içmek bu çeşit büyük günahlardır. Başka yenecek şey bulunmadığı zaman açlıktan ölmek için ölmeyecek kadar domuz eti yemek ve susuzluktan ölecek kimsenin susuzluğunu gidermek için içki içmesi günah sayılmaz ve cezasını çekmez.

İkinci kısım büyük günahlar her zaman ve her yerde büyük günahdır. Bunlarda böyle her hangi bir darda kalma sonunda o günahın işlenmesine en küçük bir izin ve müsamaha yoktur. Zina bu çeşit büyük günahlardandır. Her hangi bir şart altında zina yapmağa İslâm dini izin vermez ve ona sürükleyecek her şart ve vesileyi yasaklar ve bunda istisna kabul etmez. Bunda kadın erkek ayırt edilmez.

Kur'anı Kerim bu zina bahsinde çok daha ileri gitmiş onu fahişeliğin geniş anlamı içinde de ele almıştır. Fuhşun türkçe karşılığı uygunsuz hareket, yakı-

44 Nisa sûresi, 6

45 Nur sûresi, 32

46 İffetli kelimesinin karşıtı olarak fahişe kelimesini kullanmayıp fuhuşçu sözünü seçmemizin sebebi fahişe denince akla kadın gelmektedir. Toplumda da böyle sürüp gitmektedir. Oysa erkek te fahişedir, ama ona kimse bu niteliği vurmamaktadır. Kur'anı Kerim ve İslâm dininde hem erkek ve hem kadın fahişe sayılır. Her ikisine şamil olması için biz fuhuşçu sözünü kullanıyoruz. Gayri meşru işi her ikisi yaptığı halde kötü adı yalnız birine vermek insafsızlıktır. Din her ikisini aynı tutmakla iki tarafa karşı adil davranmıştır.

47 İsra sûresi, 32

şıksız davranış olabilir. Kuranı Kerim böyle uygunsuz bir hareketi fiilen yapmayı yasaklamakla yetinmemiş, onu zihinden geçirmeyi bile yasaklamıştır. Gizli olsun açık olsun, fuhuşlara, uygunsuzluklara yaklaşmayın⁴⁸ demekle her fuhuşu haram kılmıştır. Buradaki gizli fuhuştan maksat zihinden tasarlanan, planları yapılan ve henüz fiil haline gelmemiş uygunsuzluktur. Kuranı Kerim bunda çok haklıdır. Çünkü asıl suç önceden zihinde tasarlanandır. Zihinde tasarlanmayan suçlar tesadüfen ve kazaen vuku bulan suçlardır ki, bunların cezası, önceden plâni yapılan suçtan azdır. Zihinde tasarlanması yasaklanan yalnız zina değildir, bütün günahlar aynı şekilde zihnen tasarlanıp plânlanması bu gibi ayeti kerimelerle yasaklanmıştır.

Yukarda dediğimiz gibi iffetin ikinci anlamı bu şekilde fuhşun karşısı olduğu, iffetli olmanın bütün anlamı fuhuşçu olmamayı içerir.

İffetin, Kuranı Kerimde üçüncü anlamı edepli ve nezaketli olmaktır⁴⁹. Bu anlamda iffetli, utangaç, edepli ve terbiyeli demektir.

Öyleyse iffet bütün düşünce ve hareketlerde doğru dürüst düşünmek hareket etmek, hareketler ve davranışlarda da bir incelik, zarafet ve nezaketin bulunmasını gerektirir. İffetli kimse bütün bu anlamları kendinde toplayan kimsedir.

İşte, olgun ve iyi insan, işinde ve düşünde adil, iyi niyetli, sömürmeyen, sömürülemeyen, doğru ve iffetli olandır.

Kuranı Kerime dayanarak İslâmın olgun insan için ileri sürdüğü bir kaç genel prensip ve niteliği açıklamış bulunuyoruz. Bunları destekleyen veya daha da açıklayan hadisi şeriflere, müctehid ve filozofların sözlerine yersizlikten dolayı inemedik.

38 Enam sûresi, 151

49 Bakara, 273; Nur sûresi, 60